

Nazwisko .....

Data .....

Nr na liście .....

Imię .....

Wydział .....

Dzień tyg. ....

Godzina .....

Ćwiczenie 107

Przemiany gazowe

Tabela I: Część C07. Prawo Boyle'a

Temperatura gazu przed sprężeniem $t_p = \dots\dots\dots$ °C, $T_p = \dots\dots\dots$ K

Początkowa objętość strzykawki ..... ml

V, [ml]	1/V, [ml ⁻¹]	p, [kPa]	p·V, [kPa·ml]

Temperatura gazu po sprężeniu $t_k = \dots\dots\dots$ °C, $T_k = \dots\dots\dots$ K

Tabela II: Część C09. Przemiana izochoryczna

t	[°C]								
p	[kPa]								
t	[°C]								
p	[kPa]								

Wyznaczona temperatura zera bezwzględnego $t_0 = \dots\dots\dots$ °C, $T_0 = \dots\dots\dots$ K

Tablicowa temperatura zera bezwzględnego $t_{tab} = \dots\dots\dots$ °C, $T_{tab} = \dots\dots\dots$ K

Ćwiczenie 107: PRZEMIANY GAZOWE

CEL

Ćwiczenie 107 składa się z dwóch części C07 i C09.

Celem ćwiczenia w części C07 jest sprawdzenie *prawa Boyle'a* - zbadany zostanie związek pomiędzy ciśnieniem i objętością próbki powietrza w stałej temperaturze. Celem ćwiczenia w części C09 jest sprawdzenie zależności ciśnienia gazu od temperatury, przy stałej objętości gazu oraz wyznaczenie teoretycznej granicy niskiej temperatury. Teoretyczna wartość najniższej temperatury nazywana jest *zerem absolutnym*.

TEORIA

Aby opisać przemiany, jakim podlegają gazy, wprowadzono pojęcie *gazu doskonałego*. Gazem doskonałym nazywa się taki gaz, którego cząsteczki nie oddziałują między sobą.

Energia wewnętrzna każdego ciała jest sumą energii kinetycznej i potencjalnej cząsteczek, z których jest ono zbudowane. Jeżeli odległości między cząsteczkami są duże, to oddziaływanie między cząsteczkami jest słabe. Gaz doskonały jest przybliżeniem gazu rzeczywistego, w którym zaniedbano oddziaływania na odległość pomiędzy cząsteczkami i związaną z nimi energię potencjalną. Cząsteczki gazu doskonałego traktujemy jako bardzo małe, doskonale sprężyste kulki, które doznają zderzeń pomiędzy sobą i ściankami naczynia. Energia wewnętrzna gazu doskonałego wynika jedynie z energii kinetycznej cząsteczek, która zależy tylko od temperatury. W warunkach pokojowych gazy rzeczywiste dobrze spełniają przybliżenie gazu doskonałego, a odstępstwa od tej idealizacji obserwuje się przy zwiększonym ciśnieniu lub w niskich temperaturach.

Stan gazu jako substancji możemy opisać podając 3 wielkości fizyczne, które mogą być doświadczalnie określone. Są nimi ciśnienie p , objętość V i temperatura T gazu.

Równanie stanu gazu doskonałego.

W ogólnym przypadku, gdy przy stałej masie gazu zmieniają się wszystkie trzy wielkości fizyczne charakteryzujące gaz, tzn. V , p i T , związek pomiędzy nimi można zapisać następująco:

$$\frac{p_1 V_1}{T_1} = \frac{p_2 V_2}{T_2}.$$

lub ogólniej

$$\boxed{\frac{pV}{T} = \text{constans}}.$$

W tym wzorze temperatura musi być wyrażona w kelwinach.

Często ilość gazu wyrażana jest w *molach*. *Mol jest to ilość materii równa masie $6,02 \cdot 10^{23}$ cząsteczek danego pierwiastka lub związku chemicznego.*

Podana liczba $N_0 = 6,02 \cdot 10^{23}$ cząsteczek danego pierwiastka nosi nazwę *liczby Avogadra* i jest równa liczbie atomów zawartych w 12 g izotopu węgla ^{12}C . *Masa 1 mola odpowiada masie atomowej lub cząsteczkowej substancji wyrażonej w gramach.*

Stałą w równaniu stanu gazu można łatwo obliczyć, ponieważ 1 mol gazu zajmuje objętość $V_m = 22,4 \text{ dm}^3$, pod ciśnieniem $p_0 = 101,3 \text{ kPa}$ i w temperaturze $T_0 = 273,15 \text{ K}$ (są to tak zwane warunki normalne). Podstawiamy te dane do równania stanu n moli gazu:

$$\frac{p \cdot V}{T} = \frac{p_0 \cdot n V_m}{T_0} = n \frac{p_0 \cdot V_m}{T_0} = nR, \quad \text{gdzie } R = \frac{p_0 \cdot V_m}{T_0}.$$

Po podstawieniu danych liczbowych otrzymamy $R = 8,31 \text{ J}/(\text{mol} \cdot \text{K})$.

R jest ważną stałą fizyczną – nosi ona nazwę *stałej gazowej*. Równanie stanu gazu doskonałego dla n moli może, więc, być zapisane w postaci

$$pV = nRT.$$

Tak zapisane równanie stanu gazu nosi nazwę *równania Clapeyrona*. Jeżeli przez m oznaczymy masę gazu, przez μ – masę cząsteczkową, to $n = m/\mu$.

Z ogólnego równania stanu gazu wynikają szczególne zależności pomiędzy dwiema z trzech wielkości, gdy jedna z nich jest stała. Zależności te znane są jako prawa przemian gazowych.

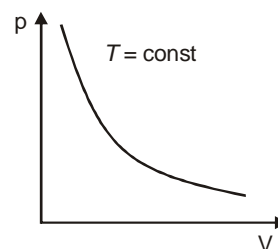
Przemiana izotermiczna

W przemianie izotermicznej temperatura gazu jest stała. Wówczas iloczyn ciśnienia danej masy gazu i jego objętości jest wielkością stałą:

$$\text{dla } T = \text{const}, \quad pV = \text{const}$$

Związek ten nosi nazwę *prawa Boyle'a i Mariotte'a*. Wykres przemiany izotermicznej nazywa się *izotermą*.

Z prawa B–M wynika, że dla gazu doskonałego w stałej temperaturze, ciśnienie jest odwrotnie proporcjonalne do objętości.

Przemiana izobaryczna

W przemianie izobarycznej wielkością stałą, oprócz masy gazu, jest ciśnienie. W tej przemianie iloraz objętości i temperatury gazu jest wielkością stałą:

$$\text{dla } p = \text{const}, \quad \frac{V}{T} = \text{const}.$$

Z równań na przemianę izobaryczną wynika liniowa zależność między objętością i temperaturą gazu. Zależność ta jest znana jako *prawo Gay-Lussaca*.

Spróbujmy wyrazić wzór dla przemiany izobarycznej, gdy temperatura jest w skali Celsjusza:

$$\frac{V}{T} = \frac{V_0}{T_0} = \frac{V_0}{273,15} \Rightarrow V = V_0 \frac{T}{273,15} = V_0 \frac{t + 273,15}{273,15} = V_0 \left(1 + \frac{1}{273,15} t\right).$$

Jeśli oznaczymy, $\beta = \frac{1}{273,15} \frac{1}{^\circ\text{C}}$, to otrzymamy znany wzór na rozszerzalność objętościową

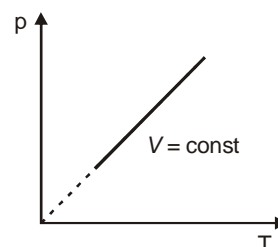
$$V = V_0(1 + \beta t).$$

We wzorze tym V_0 oznacza objętość gazu w temperaturze 0°C , a β wartość współczynnika rozszerzalności objętościowej, który ma jednakową wartość dla każdego gazu.

Przemiana izochoryczna

Trzecią przemianą gazu doskonałego jest przemiana izochoryczna. Przy stałej masie gazu oraz stałej objętości, iloraz ciśnienia i temperatury jest wielkością stałą:

$$\text{dla } V = \text{const}, \quad \frac{p}{T} = \text{const}$$

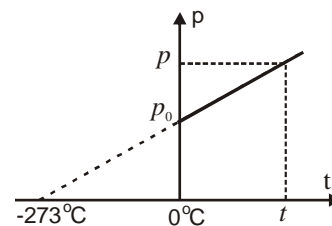

Zależność ta nosi nazwę *prawa Charlesa*. Gdy temperaturę wyrazimy w stopniach Celsjusza, otrzymamy:

$$p = p_0(1 + \gamma t).$$

Tutaj p_0 oznacza ciśnienie gazu w temperaturze 0°C , a γ jest współczynnikiem prężności, który ma jednakową wartość dla każdego gazu, taką samą jak β .

Rysunek obok pokazuje, jak na podstawie prostego pomiaru zależności temperaturowej ciśnienia gazu można sprawdzić wartość temperatury zera absolutnego w stopniach Celsjusza — należy w tym celu przedłużyć wykres ciśnienia, aż przetnie on oś temperatury.

WYKONANIE ĆWICZENIA

Część C07. Sprawdzanie prawa Boyle'a

POTRZEBNE WYPOSAŻENIE	
• Interfejs „Science Workshop 300”	• Czujnik temperatury
• Czujnik ciśnienia	• Układ strzykawka-czujnik temperatury

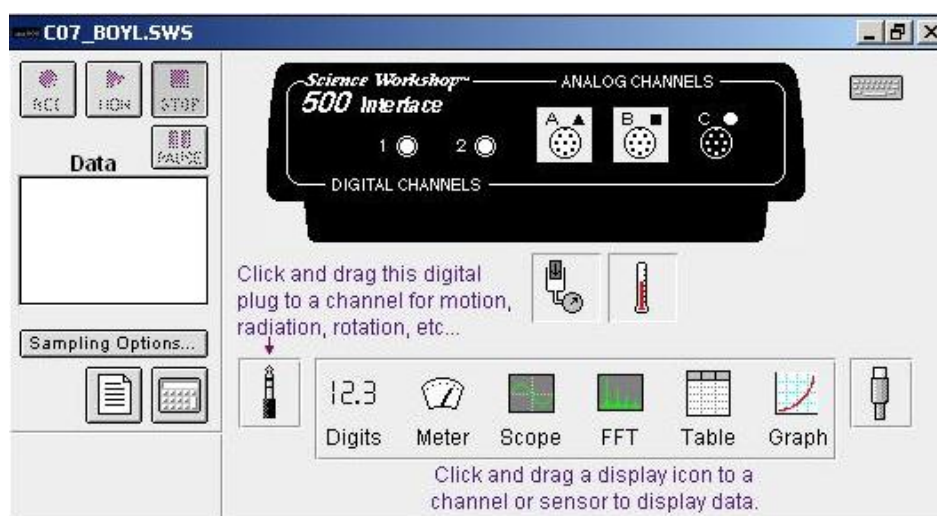
W tej części doświadczenia sprawdzimy czy, zgodnie z prawem Boyle'a, dla stałej masy gazu w stałej temperaturze ciśnienie jest odwrotnie proporcjonalne do objętości.

Przygotowanie komputera – nie zapisuj zmian w plikach (DON'T SAVE)

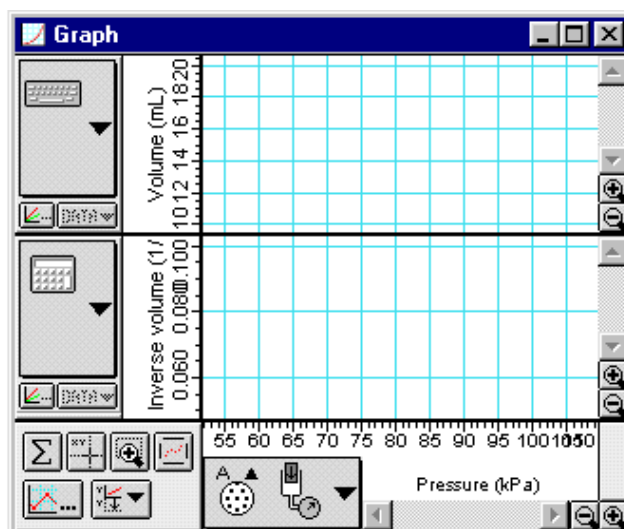
1. Włącz zasilanie stołu (patrz deska rozdzielcza stołu – przy Twojej lewej nodze gdy siedzisz na wprost komputera) – przekręć czerwoną „gałkę” w kierunku strzałek (powinna wyskoczyć), przekręć kluczyk jak w samochodzie i puść. Automatycznie włączy się interfejs i komputer.
2. Automatycznie uruchomi się system operacyjny *Windows* i program „*Science Workshop*”. Otwórz (File, Open) w katalogu *Library\Chemistry*, dokument **C07_BOYL.SWS**. Na ekranie zobaczymy okno podstawowe **C07** (w postaci zwiniętej), okna **Graph** i **Table** — przedstawiające zależność objętości (Volume) i odwrotności objętości (Inverse volume) od ciśnienia (Pressure), okienko **Pressure** — wyświetlające wartość ciśnienia oraz okienko **Temperature** – wyświetlające temperaturę powietrza w układzie strzykawki.

Okna ćwiczenia C07

Okno podstawowe „C07_BOYL” — zawiera przyciski sterowania.

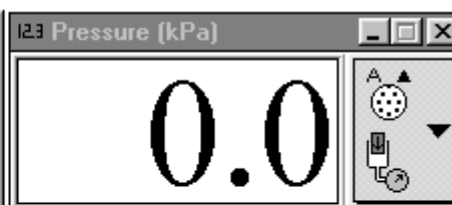
Okno „Graph” — przedstawia zależność objętości i odwrotności objętości od ciśnienia.

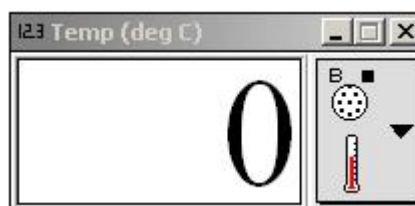
Okno „Table”

Index	Pressure (kPa)	Volume (mL)	Invol (1/mL)
1			
2			
3			
4			
5			
6			

Okno „Pressure”

Okno „Temperature”

Przygotowanie układu pomiarowego

1. Podłącz wtyczkę zatraskową na końcu **zielonego** przewodu plastikowego, wychodzącego z układu strzykawki, do gniazda PRESSURE PORT na przedniej ścianie miernika ciśnienia „PRESSURE SENSOR”. Wtyczkę należy wcisnąć do gniazdka i przekręcić pierścień zatraskowy o ok. 30 stopni.

Przed podłączeniem tłok powinien być w pobliżu objętości 50 ml lub 60 ml strzykawki. Zapytaj prowadzącego o początkową wartość objętości gazu w strzykawce. Patrz zdjęcie po prawej.

2. Podłącz czujnik temperatury – **srebrny** przewód mini stereo jack do czujnika temperatury „THERMISTOR SENSOR”.

UWAGA! Sprawdź czy srebrny mini stereo jack jest wciśnięty do końca. Nieprawidłowe podłączenie powoduje błędne wskazania temperatury.

3. Czujniki „PRESSURE SENSOR” i „THERMISTOR SENSOR” powinny być podłączone na stałe do interfejsu. „PRESSURE SENSOR” do kanału **A**, a „THERMISTOR SENSOR” do kanału **B** – nie zamieniaj połączeń!

Przebieg i rejestracja pomiarów

1. Naciśnij przycisk **MON** i z okna **Temperatury** odczytaj wartość temperatury przed sprężaniem gazu. Wpisz ją do tabeli jako temperatura gazu przed sprężeniem t_p .
2. Naciśnij **Stop Sampling**
3. Naciśnij w oknie **C07_BOYL.SWS** przycisk **REC**. Otworzy się wówczas okno dialogowe Keyboard Sampling.
4. Ustaw objętość powietrza w strzykawce na 50 ml lub 60 ml. Prowadzący ustala początkową objętość. Wpisz ją do tabeli.
5. Kiedy odczyt ciśnienia ustabilizuje się, wpisz w rubryce oznaczonej Entry # 1 wartość początkową objętości 50 lub 60 i naciśnij **Enter**. Ciśnienie zostanie automatycznie zarejestrowane.
6. Zmniejsz objętość o 5 ml. Wpisz odpowiednio 45 lub 55 jako Entry # 2 i naciśnij **Enter**.
7. Kontynuuj zmniejszanie objętości o 5 ml. Zapisuj w oknie dialogowym aktualne objętości, aż dojdiesz do objętości 25 lub 35 ml (odpowiednio).
8. Kiedy wprowadzisz objętość 25 lub 35 ml naciśnij **Stop Sampling** w celu zakończenia pomiarów.
9. Odczytaj temperaturę gazu po sprężeniu powietrza. Wartość z okna **Temperatury**. Zapisz do tabeli.
10. Odłącz wtyczkę zatraskową do gniazda czujnika ciśnienia i przewód mini stereo jack od czujnika temperatury.
11. Układ oddaj prowadzącemu.

Analiza danych

1. Uaktywnij okno Graph. Przyciskiem automatycznego skalowania można przeskalować wykres. Wówczas skala osi x i y zostanie dopasowana do uzyskanych danych liczbowych.
2. Poproś prowadzącego o zapis i wydruk wykresu.
3. Wypełnij tabelę odpowiednimi danymi z tabeli otrzymanej podczas doświadczenia.
4. Wykonaj obliczenia iloczynu ciśnienia i objętości dla każdej wartości objętości. Opisz wnioski z uzyskanych danych liczbowych i z wykresów.

Część C09. Przemiana izochoryczna gazu

POTRZEBNE WYPOSAŻENIE	
• Interfejs „Science Workshop 300”	• Czujnik temperatury
• Czujnik ciśnienia	• Metalowa sfera z układem podgrzewającym

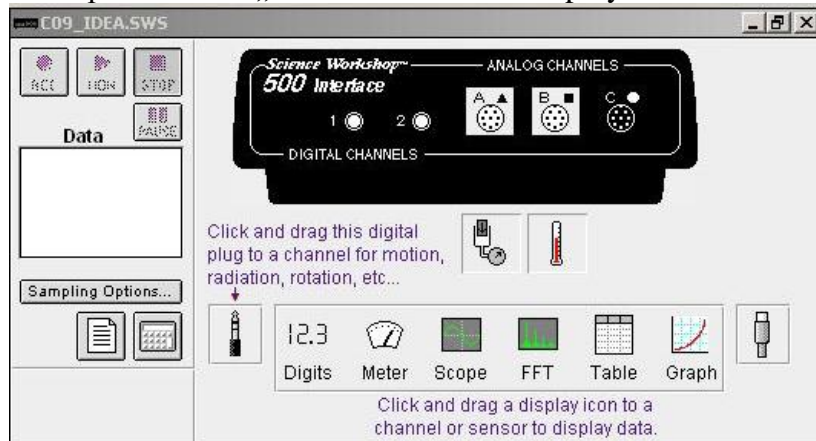
W tej części doświadczenia zbadana zostanie przemiana izochoryczna — gaz zamknięty w sztywnym pojemniku (metalowa sfera) o stałej objętości będzie podgrzewany od temperatury pokojowej do temperatury około 70°C. Uzyskany wykres przemiany powinien być linią prostą, co umożliwia sprawdzenie teoretycznej granicy niskich temperatur.

Przygotowanie komputera – nie zapisuj zmian w plikach (DON'T SAVE)

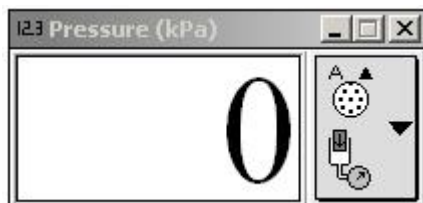
1. Otwórz (File, Open) w katalogu *Library\Chemistry*, dokument **C09_IDEA.SWS**. Na ekranie pojawi się okno podstawowe **C09**, okna **Graph** i **Table** — przedstawiające zależność ciśnienia od temperatury. Osie współrzędnych wykresu stanowi ciśnienie w przedziale $(-10 \div 150)$ kPa, oraz temperatura w zakresie $(-300 \div 100)^\circ\text{C}$.
2. Widoczne jest również okienko **Pressure** — wyświetlające wartość ciśnienia oraz okienko **Temperature** — wyświetlające temperaturę gazu w zamkniętej sferze.

Okna ćwiczenia C09

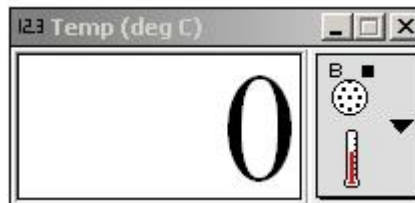
Okno podstawowe „C09_IDEA” — zawiera przyciski sterowania.

Okno „Pressure”

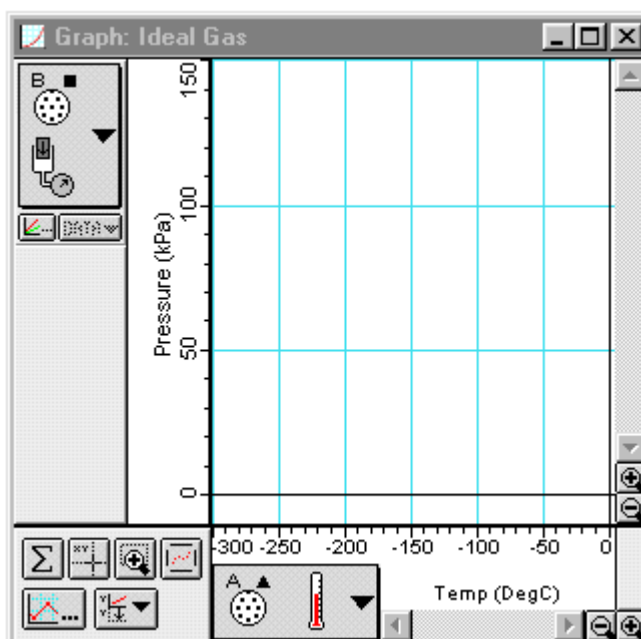
Okno „Temperature”

Okno „Table”.

Index	Temp (DegC)	Pressure (kPa)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
Minimum		
Maximum		
Mean		
Std. Dev.		

Okno „Graph” — przedstawia zależność ciśnienia od temperatury

Przygotowanie układu pomiarowego

Układ eksperymentalny stanowi metalowy sferyczny zbiornik z powietrzem w kształcie kuli, w którego wylotach umieszczone są czujniki ciśnienia i temperatury. Całość, na stałe, umieszczona jest w elektrycznym podgrzewaczu. **Nie wolno demontować lub zmieniać połączeń układu!**

1. Podłącz wtyczkę zatraskową na końcu **przeźroczystego** przewodu plastikowego, wychodzącego z metalowej sfery, do gniazda PRESSURE PORT na przedniej ścianie miernika ciśnienia „PRESSURE SENSOR”.
2. Podłącz czujnik temperatury – **czarny** przewód mini stereo jack do czujnika temperatury „THERMISTOR SENSOR”. Patrz zdjęcie po prawej.

Sprawdź czy czarny mini stereo jack jest wciśnięty do końca. Nieprawidłowe podłączenie powoduje błędne wskazania temperatury.

3. Miernik ciśnienia oraz miernik temperatury (tak jak w części C07) podłączone są na stałe do analogowego kanału **A** oraz **B** interfejsu. **Nie odłączaj i nie zmieniaj połączeń!**

Przebieg i rejestracja pomiarów

1. Włącz grzanie sfery – **przełącznik na listwie**.
2. Naciśnij w oknie **C09** przycisk **REC**.
3. Kontynuuj pomiar, aż gaz w sferze osiągnie temperaturę ok. 70°C. Patrz na okno **Temperatury!**
4. Naciśnij **STOP**, aby zakończyć rejestrację danych.
5. Wyłącz grzanie sfery – **przełącznik na listwie**.

BARDZO WAŻNE! Poinformuj prowadzącego, że została zakończona część C09 ćwiczenia. Prowadzący sprawdza czy układ grzania został wyłączony.

Analiza danych

1. Uaktywnij okno „**Graph**”.
2. Naciśnij przycisk statystyki **Σ**. Uwaga: okno statystyki może częściowo przesłonić wykres. Żeby przeskalować wykres należy wybrać skalę osi poziomej i w pojawiającym się okienku wpisać „-300” jako minimum i „100” jako maksimum.
3. Naciśnij przycisk menu statystyki **Σ▼** w polu statystyki. Wybierz z menu pozycję dopasowanie krzywej, dopasowanie liniowe – (Curve Fit, Linear Fit).
4. Naciśnij przycisk kursora precyzyjnego **Xy** w lewym dolnym rogu okna wykresu. Przenieść kursor do obszaru wykresu — zmienia się on wówczas w dwie skrzyżowane nitki.
5. Ustaw kursor tak, aby jego nitka pionowa zawierała punkt przecięcia linii prostej z osią temperatury. Współrzędna punktu przecięcia jest przybliżoną wartością doświadczalną *temperatury zera bezwzględnego* t_0 , odpowiadającą zerowej wartości ciśnienia gazu idealnego.
6. W polu statystyki odczytaj współrzędną przecięcia osi ciśnienia przez linię prostą $p = a_1 + a_2 t$, czyli wartość parametru a_1 oraz nachylenie tej prostej — współczynnik a_2 .

Jeżeli oznaczymy t_0 jako punkt, dla którego $p = 0$, to $t_0 = -\frac{a_1}{a_2}$.

Obliczona wartość powinna być równa wartości t_0 odczytanej bezpośrednio z wykresu.

7. Uzupełnij tabelę danymi z okna tabeli „Ideal Gas” wybierając kilkanaście punktów tak by widoczne były zmiany ciśnienia (np. co 1 kPa).